

Вікторія Вікторівна АБЛАМСЬКА,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ:
ORSID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2415-7235>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Для сучасної Української держави європейська інтеграція це той вектор розвитку, що передбачає реформування національної правової системи у напрямі зближення із законодавством країн Європейського Союзу. Посилення євроінтеграційних процесів в Україні передбачає зміни у всіх галузях права, першочерговим завданням чого має стати забезпечення прав і свобод людини. Саме у такому напрямі повинно здійснюватися реформування національного законодавства, яке, до речі, останнім часом зазнало суттєвої трансформації. Перш за все, це зумовлено потребами удосконалення правових механізмів захисту особи, охорони її прав, свобод та законних інтересів. І особливо гостро це питання стоїть в світлі міжнародних зобов'язань, які наша держава взяла на себе після ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція). З цього часу ми визнали юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд), який протягом своєї діяльності продемонстрував дійсну значимість захисту тих прав і свобод, що гарантовані Конвенцією. Відмітимо, що згідно з даними Європейського суду станом на кінець 2019 року в справах проти України прийнято 1 413 рішень, з яких у 1 383 вказано хоча б на одне порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією, і лише в 19 рішеннях не визнано жодного з порушень.

Відтак, з прийняттям у 2006 році Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» був запущений правовий механізм виконання рішень цього суду. Звісно, що це безпосередньо спрямовано на запобігання порушень норм-вимог Конвенції та дозволяє запозичати найкращі концепції ефективного дотримання міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав людини. Конвенцію та практику Європейського суду, згідно ст. 17 вказаного Закону, українські суди зобов'язані застосовувати при розгляді справ як джерело права [1].

Говорячи про обов'язок державних органів застосовувати прецедентну практику Європейського суду, слід послатися на прямі норми вказаного Закону та ст. 46 Конвенції, відповідно до яких у разі програшу України в будь-якій справі проти неї остаточне рішення Європейського суду є обов'язковим для виконання. Під виконанням остаточного рішення цієї установи, розуміється вжиття низки заходів індивідуального та загального характеру.

Заходи індивідуального характеру спрямовані на усунення конкретного порушення. По-перше, це виплата заявнику сум справедливого відшкодування моральної та матеріальної шкоди, а також судових витрат (ст. 41 Конвенції). По-

друге, відновлення порушених прав заявника, тобто відновлення, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення Конвенції, шляхом повторного розгляду справи національними судами України відповідно до чинного законодавства. Такий перегляд може також виправити рішення національного суду, яке за своєю суттю суперечить Конвенції.

Вжиття певних заходів загального характеру спрямовано на забезпечення усунення системних проблем у внутрішньому законодавстві (недоліків конкретних норм), які лежать в основі виявленого Європейським судом порушення та усунення підстав для надходження до нього аналогічних заяв у майбутньому. В більшості випадках такими заходами є внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування. Відтак, виконання рішення Європейського суду загального характеру слід вважати своєрідним імплементаційним заходом, оскільки на державу покладається низка взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих дій, спрямованих на вдосконалення національного законодавства, що суперечать або не узгоджуються з нормами Конвенції, тим самим зумовлюючи порушення прав і свобод людини.

Виплата справедливого відшкодування, яка завжди чітко прописана в остаточному рішенні Європейського суду, це не єдиний обов'язок держави, що впливає з нього. Інші заходи індивідуального та загального характеру, які мають відповідати національному законодавству, держави вправі обирати самостійно.

У квітні 2020 року Кабінетом міністрів України була створена Комісія з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини» (далі – Комісія) [3]. Новостворена Комісія є тимчасовим консультативно-дорадчим органом відповідно до покладених на неї завдань: 1) вивчає результати діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з питань виконання рішень Європейського суду у справах проти України; 2) готує пропозиції щодо формування і реалізації державної політики стосовно подолання проблеми, констатованої Європейським судом у рішенні проти України, розробляє загальну стратегію, а також план дій на її виконання; 3) розробляє пропозиції (рекомендації) з метою повного та ефективного виконання рішень Європейського суду та за результатами своєї роботи подає їх Кабінетові Міністрів України; 4) бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань, що належать до її компетенції.

Необхідність підсилення державних заходів із указаного напрямку зумовлено наступними чинниками. По-перше, як свідчить статистика протягом багатьох років Україна займала перше місце серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді Європейського суду. Так, станом на 31.12.2018 року на розгляді в Європейському суді перебувало 7 250 справ проти України, що складає 12,9 % від загальної кількості справ. На кінець 2019 року кількість таких справ збільшилась і вже становила 8 850 справ, що складає 14,8 % від загальної кількості. По-друге, за останні 10 років Україна не виконала 67 % із загальної кількості провідних рішень Європейського суду проти України

(117 рішень чекають на виконання). Такі дані наводить Європейська мережа з виконання рішень (European implementation network далі – EIN), яка представила інтерактивну карту з інформацією щодо 47 країн Європи, які підписали Конвенцію. Зауважимо, що під провідними слід розуміти ті рішення Європейського суду, які визначають нову значну або системну проблему в країні, вирішення якої вимагає прийняття заходів загального характеру. На думку EIN, якщо провідні судові рішення не виконані, це означає, що основними питаннями захисту прав людини не займаються. Оцінка частки провідних судових рішень, що виконуються, є найкращим методом для оцінки того, чи проводить країна загальні реформи для виконання рішень Європейського суду. Показник виконання таких рішень Україною – один з найгірших у Європі (67 %).

Таким чином, наведені факти свідчать про те, що незважаючи на певні позитивні кроки, зроблені Урядом України протягом останніх років, все ще існує багато проблем із різних питань, пов'язаних із застосуванням практики Європейського суду. Вважаємо, що на сьогодні досить актуальним є питання щодо систематизації рішень Європейського суду, винесених у справах проти України, з метою узагальнення констатованих порушень, що дасть змогу виявити найбільш уразливі законодавчі положення, суперечності та прогалини. І вже з урахуванням цього можливо буде запропонувати певну концепцію із системного вдосконалення національного законодавства, адже останні законодавчі зміни та нововведення лише вказують про свою безсистемність, створюючи нові загрози порушень прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : закон України від 23.02.2006 р. № 3477–iV. *Відомості ВРУ*. 2006. № 30. Ст. 260.
2. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Про утворення Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-2020-%D0%BF>.